

לדמותם של שני מספרים ירושלמיים

אריה ליפשיץ

אריה ליפשיץ (משמאל) בשיחה עם יהודה יערי
ויל בהגיעו לגבורות

למנוחה אחרונה בהרהזיתים

א. עולם יהודי ועולם ארץ-
ישראלי בסיפורי יהודה יערי

זמן קצר לאחר מותו של שרגא קדרי, נפטר מאתנו והלך לעולמו יהודה יערי. כאשר בא קדרי להשתלב בתוך חבורת המספרים מבני העלייה השלישית, כבר נחשב יהודה יערי לאחד מעמודי-התווך של חבורה זו. אף-על-פי שנסתעפה בתכנים שונים — היו נוטים זה לזה בתפיסת מראה וצליל, חותרים להבעת הנגינתיות בעלילת הסיפור.

כאשר ליווינו את יהודה יערי

בה. — ואולם בראש ובראשונה הרי זה סיפורו של היחיד הנאבק על ההווה והעתיד שלו.

הקורא בסיפורי יהודה יערי חש עד כאב את הפיזור הגדול של היהודים בעולם, שתמיד מבקשים הם להיות בכל מקום — ולא במקומם; אנשים החיים בתוך מאורעות הנקבעים בידי זולתם — הווייה קיבוצית שחוטמה בין חורבן לחורבן.

כבר בפתחו של ספרו הראשון "כאור יהל" על רקע אורות ירושלים, מעצב המספר את דמות הזקן התימני מארי סעדיה מכפר-השילוח המשמיע סיפורים יהודים מתימן, ואילו יערי מספר באָזְנוֹ על סבו מגאליציה, על מלחמת העולם ועל עליית הצעירים לארץ-ישראל; והוא — מארי סעדיה — מצווה עליו את הכתיבה "למען יידעו בְּנֵינוּ אחרינו את כל התלאות שמצאו אותנו עד אשר התחיל הרחמן לקבץ את נידחי ישראל".

דומה, מן הראשונים הייתי, ואולי ראשון, שכתב על תכניהם ועל צליליהם של סיפורי יהודה יערי. בימים ההם לא העזתי להציע מאמרי על "כאור יהל" לאחר המוספים הנפוצים, והוא נתפרסם בעתון הנוער העובד "במעלה". בשבת של אותו שבוע בא אלי יהודה יערי נרגש ונסער; במקום לשוחח התחבקנו ועינינו לחות. — ואמנם בהמשך כתיבתו ברור היה כי מקום נכבד לו בסיפורי העלייה השלישית, אם לא בשורה הראשונה.

יערי העלה בסיפוריו את עולם אבותינו החרב ואת עולם הצעירים החלוצים שביקשו להחיות את א"י כשביל כל בני העם היהודי. הוא כתב

שבירושלים, כאילו נעצרה הנשימה לרגע בהרהור על המספר ועל תקופתו. פה ושם נשמעו רברים בכלי-השידור ונכתבו דברים בעתונות וכמוספיה הספרותיים. — כעין הרגל הוא בספרות העברית לומר דבר מהותי על סופר מהותי — לאחר מותו. הרי אין ספק כי על יצירתו הסיפורית של יהודה יערי ניתן היה לדון הרבה יותר בעודו בחיים, להבליט לפני הקורא את חלקו היסודי בסיפורת העלייה השלישית וגם להעניק לו עצמו מקצת נחת-רוח בשנות יחידותו ובדידותו לפני שנסתלק. בניגוד להתעניינותם של הקוראים, מה קמצנית וזנחנית היתה הביקורת על יצירות מספריה המובהקים של העלייה השלישית. צריך היה שיהא אחרת, ולא כך היה. הרגל זה, כנראה, נעשה טבע בספרות שלנו.

לי עצמי אבד חבר מנעורים, ידיד עד ימיו האחרונים. שישים ושתיים שנה היינו מהלכים ועובדים בארץ-ישראל, אם בסלילת כבישים ובענפי הבנין ואם בהכשרת קרקע ליישוב חקלאי חדש, אם בפיתוח ניגון וזֶמֶר ואם בהשמעת סיפור בעל-פה ובהעלאתו בכתב. יהודה יערי כתב סיפור אמיתי על ארץ-ישראל. הוא מזג בו ביטוי של שני עולמות בחיי הדור: העולם היהודי בגלות. עם שלהי מלחמת העולם הראשונה, שמתוכו צמחה ועלתה בסערה התנועה החלוצית של בני העלייה השלישית; והעולם הנכאב והנכסף של התערות נוער יהודי אשר בא להגשים חיים חדשים בגאיוזתיה ובקריה השוממים של הארץ. זהו סיפור של דור צעיר ומרדן שביקש לחזור אל העבודה ואל המלאכה, להשתרש באדמת המולדת על-ידי מתן חלקו לחידוש עם וריכוזו

בתוך הכרמל הירוק, מישקא נהג בו יראת-כבוד על שלימד ידיו וידי החברים את מלאכת החציבה, וגמל לו בלימוד עברית ובהדרגת דרכי-החיים של מחנה הכביש. סעד שידע סוגי הסלעים על פנימם ועל עורקיהם האיר את עיני מישקא בכל הכרוך בהבקעת האבן, כיצד ממלאים את הנקבים בדינאמיט ובאבק־שריפה, ואיך מדליקים את הפתילים במגע קל של סיגריה מעשנת ונמלטים עד שהפיצוצים נשמעים. — ידירות סעד אל מישקא נתעמקה עד הערצת-עולם. פעם אחת ראה מישקא לפני הפיצוץ ראש של גזל רך מצוץ מתוך קן ציפור, ומתוך שביקש להציל את הגוזל לא הספיק להימלט ושברי הסלעים נזרקו עליו והכריעוהו יחד עם הגוזל. אנו חשים לבו החם של מספר החותר לשיתוף ולשוויון בין יהודים לערביאים, לא כמספרים שכל "ההשראה" שלהם היא להמציא סיכסוכי-עלילה כדי להעמיק תהום של קינטור וניכור ושנאה.

סיפורו של יהודה יערי עצוב, כתוב כעין האדאגיו בחיבור הסימפוני. השבילים המולכים לפדות היחיד ולגאולת אומה זרועים מצוקות ואכזבות. במובן זה יערי הוא תלמידו של ברנר אף-על-פי-כן לא נמנע מלהוציא משפט קשה על ההווה הקודרת שבסיפוריו.

לא פעם היינו משוחחים בנושא זה. יערי ניסה בכל כוחו לארש לו את האמונה היהודית בחיורש החיים כאן. הוא עיצב ב"כאור יהל" את דמותו של צדוק הגלילי — הוא אהרן דוד גורדון — פיתח זיקתו אל עולם הגותו החסידי של רבי נחמן מברצלב,

מתוך זקיפות-קומה יהודית ומתוך כבוד אנושי. על אף כל הקשיים — כמסופר ב"כאור יהל" — "ימים מלאי תוגה" ו"ימים שאין בהם צל ורוח נושבת"; "כשהופיע המוות במחנה — שהשכין את אימתו בכל זווית ובכל קמט של חיינו" — על אף כך "במורדות ההרים עבדנו כל אותם הימים בחפירת בורות לנטיעות. מורדות ההרים מסביב שמויעדים היו לכרמים, לחורשות ולגני-פרי". — כך גם בסיפורים הקצרים, שהקורא מתוודע אל תחילתו של הקיבוץ העולה על קרקע שיובשה מביצות וכל אותו שלל בעיות בין איש לאשה, בין יחיד לחברה ובינם לבין תושבי הארץ מבני העדות השונות, יהודים וערביאים.

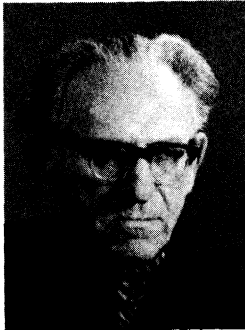
יש לציין כי בתפיסת נופי האדם והטבע מייחד יערי גישה של ריעות וזיקה של הומאניות אל האדם הערבי. מעניינים שני הסיפורים "זרח השמש ובא השמש" ו"קן-ציפור", שבהם מעוצבות דמויות של ערביאים שהתקרבו ליהודים בימי סלילת הכבישים מתוך חברות ואף מתוך ידירות אינטימית. יחסים אנושיים אלה השפיעו היטב על הרגשת היהודי לגבי הפלחים והערביאים מן העיר, והרגשתם הם לגבי יהודים ואורח חייהם.

בסיפור "קן-ציפור" מתבלטות שתי דמויות של חוצבים העובדים זה ליד זה: הערבי סעד איבן סאלם ומישקא חברנו, שהכבוד והידידות ביניהם מתבטאים בחיי יום-יום, ועד המוות. סעד איבן סאלם "בחור ישר-קומה כברוש, שעניו השחורות התנוצצו כשני גחלים ושניו החזקות הלבינו בתוך פניו כמו שמלבינה המחצבה

ובנימינו הקשים האלה — אם אמנם יבוא הפלא להתעוררות העם ותתחדש התנועה החלוצית לעלייה ולעבודה עברית בארץ-ישראל, אין ספק כי סיפורי יהודה יערי יהיו להם כאור יהל, אספקלריה לטעם הווייתם, וכך יתהווה ויתחזק לא רק ההמשך להבטחת העצמאות של חיי העם, אלא גם תתעמק הרציפות הבונה ביצירותיה של הספרות העברית.

והתבונן מתוך פליאה גדולה בטיב אישיותו החכמה של מארי סעדיה, הזקן מכפר-השילוח. בכל נפשו היה יערי נזהה אל הדמיונות המיוחדות האלה ומשלבן בתוך סיפורי נופיה של ירושלים כעיר המסמלת רצופות הקיום היהודי והתחדשותו האנושית. "אדם הרבק באדמת מולדתו, רוח אלוהים שורה עליו", כתב יערי, "ומי שמייחד עם אדמת מולדתו, מתייחד עם העולם כולו".

ב. נתיב מיוחד בסיפור העברי על יצירתו של שרגא קדרי

שרגא קדרי ז"ל

רומאן אחרון זה, המתאר כהמשך לספריו האחרים את שכונות ירושלים ואנשיה ונופיה ואקלימיה, מעלה על רקע יחסי-אדם את גילויי היסורים של אהבה זרה ואהבת-אמת, את ההתמסרות והנאמנות האנושית. — קדרי מעצב אנשי-עבודה ואנשי-רוח ובעלי מקצועות חופשיים, ולא-אחת עולות ומתעלות דמויות כמו מוכר-פיס וכמו חלפן שמתגלה בהם מתח של רגשות חריפים ואידיאות גדולות חורצות-גורל. מכאן אשה המופיעה בשם נפשאית, אשר לבטיה שורפים כוחות נפש וגוף וכל עצמה מרתקת בחכמתה החריפה; ומכאן „רופאת-לדים, צעירה חרשית“ המתעדת

מות המספר הירושלמי שרגא קדרי הסב אבידה לסיפורת העברית בארץ-ישראל. נסתלק מספר רבי-צדרי בנושאי העלילות, שורשי בהווייה היהודית ומחדש גדול בתכניה של אמנות הסיפור העברי המודרני. ניתן לומר כי שרגא קדרי מן הראשונים היה, אם לא הראשון, בפרוזה העברית, שייחד את יצירתו לרומאן הפסיכואנליטי המהותי, מספר שתקה על נכבי נפשו של האדם היחיד עם התהליכים של חורבן היהדות בגולה מזה, ובנין ארץ-ישראל והקמתה של המדינה מזה. הרי זה מאבק של תעוזה רוחנית ביצירת הסיפור על עלילתו ולשונו — הדירה אל הקמאי שבהרכב יסודי-הפרט וחקר גילגוליה ודרכיה של האומה.

בעל יריעות נרחבות היה. מלבד סיפורים קצרים שנקבצו בספריו „ממרתף העולם“, „נצאן ירו“, „שזופי הלחי האחת“ ועוד, כתב קדרי שמונה רומאנים; „מאסנה של עלינה“ (תרצ"ט) ו„עיניים עצומות“ (תש"ה) ועד „פרופיסור אלקנה ורמי בנו“ (תשל"א) ועד הרומאן הגדול „והבוקר לדרכו עולה“ שראה אור לפני כשנה אחת.

בגוף ובנפש הן פוגעות. ולא עוד אלא שבעלילות סיפוריו פועמת תמיד הנימה היהודית הרליגיוזית, התהייה על דרכו המוסרית של האדם והביקוש לתיקון נפשו עליידי התרת הפקעת של סבך-הלב וחבלי-הרוח, ועליידי ההתמסרות לאמונה כבורא העולם.

ברומאן הגדול „הבוקר לדרכו עולה“ באים לידי ביטוי הנושאים המהותיים של אהבה ומוות, הווייתם של אנשים בינם לבין עצמם, ובעיקר מצב היחיד הסובל סבל נפשי — יחיד שאין בלבו אמונה. הסיפור מבקש מוצא. ריפוי נפשי באמצעים חדשניים: מוסיקה, חווייה אמנותית, טיפוח היפה והמעורן שבאהבת-אמת, ואפילו מתוך יסורים.

שרגא קדרי כתב סיפוריו כשהוא מבקש לתפוס ולהבין פלאי עולם, נבכי צליליו, עומק יופיו, תכליתו.

דמויותיו של קדרי — עולמו שלו עצמו הוא. באמצעות גיבורי סיפוריו נתעמקה השראתו, חיפושיו הבלתי-נלאים להגיע אל האמת של קולו האישי. כאילו בעל-חזב הוא לדובב את יצוריו, למצוא דרכם הנכונה בתוך נטל היצרים והתשוקות המושרשות. תימאטיקה זו אינה ענין של מדע הנפש בלבד. אפשר כי יותר ממדע הנפש, עניינה של היצירה הבלטריסטית היא.

„הבוקר לדרכו עולה“ הוא רק ספר ראשון לטרילוגיה שכתב שרגא קדרי. עתה מחכים שני הכרכים כי יראו אור מעובונו של המספר הירושלמי אשר הלך בנתיבו המיוחד והעשיר את הסיפורת העברית.

לרפא בני-אדם במוסיקה ובאולטרא קול, בהקרנת צבעים, בציור ובשאר ענפי האמנות. — הנפשאית ומוכר-הפיס, הרופאה והחלבן „הנאבק על עולמו החלוצי מימי העלייה השלישית בעידן המדע החדש“, מוקדי ניגודים אנושיים הם, ויחד עם זה מתדובבת בהם כמיהה גדולה אל ההבנה ההרדית, אל האחרות שבאהבה עילאית.

ברומאן „מי יתן בוקר“ מופיע רופא-עצבים, שבשיחה עם הנפשאית הוא מלגלג על הפסיכואנאליזה „שהמריאה מבסיס תועה, אי-שם בקוסמוס-הנפש, מפרפרת בחללה ואינה יודעת מוצא לשוב אל בסיסה. הפסיכואנאליזה היתה במקצת רקיטה נועזת מדי — — — ונכנסה לתחום השרלטניות“. יש אשר „היא ריפאה רבים והחליאה יותר מהם“.

באותו סיפור „מי יתן בוקר“ מרגיש מוכר-הפיס חיבה לסופר אחר, פליט מחנות המוות, שבנעוריו עמד בראש תנועת-הנוער ועתה הוא איש המסה והמחקר ו„מבשירו — האנאליזה“, והוא הפותח לה לספרות העברית „צינורות בעומק ואף פתחים בהיקף“.

ואמנם שרגא קדרי פיתח בסיפוריו לא בלבד עולמות של מציאות יהודית וארץ-ישראלית, אלא הוא מבטא מתוכם גם חוויות-נפש עמוקות. פרשיות חיים שראשיתן בתפוצות הגולה וסופן במתח ההווייה הארץ-ישראלית החדשה בעיר ובכפר עם מלחמות ההגנה עליהם, מלחמות בגבולות ובמרחקי המידבר שלא רק